

УДК 821.161.2.09-3]-054.7:811.111'255.4
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204719>

Марина ВАРДАНЯН,
orcid.org/0000-0002-1220-7530
доктор філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) maryna.vardanian@gmail.com

ТЕМАТИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ В МЕМУАРНО-АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ П. МАКОГОНА «СВІДОК»: УКРАЇНСЬКА ВІЗІЯ ТА АНГЛОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАД

У статті проводиться компаративне зіставлення українського та англomовного варіантів мемуарно-автобіографічної прози П. Макогона «Свідок» в аспекті тематизації пам'яті. Мемуарна проза П. Макогона розглядається як індивідуальний наратив про Голодомор-33. Стверджується, що такі індивідуальні історії спрямовувалися на наративну фіксацію українського досвіду та збереження колективного минулого українців еміграції. Цей трагічний досвід поставав у спогадах, художніх текстах, пропам'ятних книгах, присвячених історіям із родинного життя чи громади. Написані про минуле, предків, вони спрямовані на нащадків, для майбутнього.

Свої спогади автор мемуарів присвячує родині й односельцям із с. Троїцьке (Дніпропетровської області). Проте їх масштаби глибші. За вимогами мемуарного жанру, у «Спогадах» П. Макогона розповідається про трагедію українського народу ХХ століття – штучний голод 1932–33. Історична достовірність мемуарів підкріплюється фактографічним матеріалом, який має на меті викрити радянську тоталітарну систему, протиставляючи їй українську культурну ідентичність.

Переклад П. Макогона «Свідок» (Witness) цікавий кільком адресатам. Першим є світова громада, перед якою українці прагнули презентувати себе як націю з власною історією та культурою. Другий – це власні нащадки, народжені поза межами України. Англomовному читачеві пропонується з'ясувати: чому українців морили голодом? Тому на концептуальному рівні Радянський Союз викривається як тоталітарна держава, засуджується геноцид українського народу як злочин проти людяності. На мовному рівні – перекладацькі проєкції реалізуються через передавання мовної картини світу автора мемуарної прози.

У перекладі детально описується побут тогочасної радянської України. Для англomовного читача маркером культурної ідентичності українця стають любов до землі, прагнення незалежності й волі. А зрозуміти соціально-політичну дійсність того часу англomовному читачеві допомагають виноски, описові звороти і тлумачення.

Ключові слова: мемуарно-автобіографічна проза, П. Макогон, колективна пам'ять, Голодомор-33, переклад.

Maryna VARDANIAN,
orcid.org/0000-0002-1220-7530
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Dean of Faculty of Foreign Languages
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) maryna.vardanian@gmail.com

THEMATIZATION OF MEMORY IN THE MEMOIR-AUTOBIOGRAPHICAL PROSE “WITNESS” BY PAVLO MAKOHON: A UKRAINIAN VISION AND ENGLISH TRANSLATION

The article deals with comparative aspect of Ukrainian and English memoir-autobiographical texts “Witness” by Pavlo Makohon in terms of the memory issue. P. Makohon’s memoir is viewed as an individual narrative of the Holodomor-33. I argue that the aim of such individual stories was the narrative fixation of the Ukrainian experience and the preservation of the Ukrainian collective past in exile. This tragic experience was manifested in memoirs, fiction texts, memorabilia books about family or community stories. Written about the past, the ancestors, they are directed to posterity, meant for the future.

The author dedicates his memoirs to his family and fellow villagers. However, their scope is deeper. According to the requirements of the memoir genre, P. Makohon tells about the tragedy of the Ukrainians of the 20th century, in particular about the famine of 1932–33. Historical authenticity of the memoir is backed by the facts, aiming to expose the Soviet totalitarian system by contrasting it with Ukrainian cultural identity.

Several audiences may be interested in “Witness”. The first one is the global community, before which Ukrainians sought to present themselves as a nation with their own history and culture. The second audience is own offspring, born

outside Ukraine. An English-speaking reader should try to understand: why the Ukrainians were starving? Therefore, at the conceptual level, the Soviet Union is exposed as a totalitarian state; the genocide of the Ukrainian people is condemned as a crime against humanity. At the linguistic level, the projecting of translation is implemented through conveying author's linguistic worldview.

The translation describes the life of the Soviet Ukraine. For the English-speaking reader, the marker of cultural identity of the Ukrainian is the love for native land, the desire for independence and freedom. To understand the socio-political realia, the English-speaking reader is aided by footnotes, descriptive references and interpretations.

Key words: memoirs and autobiography prose, Pavlo Makohon, collective memory, Holodomor-33, translation.

Постановка проблеми. Сьогодні перед українським суспільством стоять два головні соціально-гуманітарні виклики. Перший – це осмислення колективних пам'ятей. Для українських реалій це означає, що вони мають бути узагальнені аби сформувати єдину національну пам'ять. Другий – представлення цієї пам'яті й національної культури українців світові, який є переважно англomовний. Реалізація цих викликів, на наш погляд, має бути одним із головних завдань сучасної гуманітаристики. Тож у цьому плані цікавою науковою проблемою видається дослідження мемуарної спадщини українських емігрантів ХХ століття, у яких зафіксований досвід і пам'ять про війну, українську революцію, боротьбу за державність, Голодомор-33, колективізацію тощо.

Аналіз досліджень. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття була предметом дослідження в монографії Т. Черкашиної. У ній дослідниця розглядає мемуарну спадщину з урахуванням її жанрової, структурної та ідейно-художньої еволюції. Окремий підрозділ відводиться еміграційній мемуаристиці таких відомих діячів, як В. Барагура, Софія Русова, Улас Самчук та ін. Проте мемуарна проза П. Макогона, у якій зафіксовано спогади про Голодомор-33, ще не ставала предметом вивчення.

Метою статті є компаративне зіставлення українського та англomовного варіантів мемуарно-автобіографічній прозі П. Макогона «Свідок» в аспекті тематизації пам'яті.

Виклад основного матеріалу. За вимогами мемуарного жанру, у «Спогадах» П. Макогона розповідається про трагедію українського народу ХХ століття – штучний голод 1932–33. Його свідком і був автор мемуарної прози. Тому в центрі – особа автора, що несе високий заряд достовірності зображуваних подій. Історична достовірність мемуарів підкріплюється фактографічним матеріалом, який має на меті викрити радянську тоталітарну систему, протиставляючи їй українську культурну ідентичність. Натомість художність мемуарної прози П. Макогона досягалася через вигадані діалоги, невласне пряме мовлення, передачу розмовної лексики, діалогізмів, історизмів, художніх засобів (порівнянь, метафор), символів тощо. «Живі історії» реальних людей, їхні спогади, враження й оцінки, що мають переважно сповідальний чи гостропубліцистичний характер, і

визначали головні риси мемуарної прози П. Макогона.

Тематизована пам'ять про Голодомор-33 в українській візі мемуаристики П. Макогона заряджена сповідальним характером. Свої спогади автор мемуарів присвячує родині й односельцям із с. Троїцьке (Петропавлівський район, Дніпропетровської області). Вони сягають як згадки про давній козацький запорізький рід Макогонів, так і часів голоду, який трагічно пережила його родина. Це спогади від п'ятнадцятирічного хлопця про смерть рідних братів і сестру, порятунком від голодної смерті матері, ставлення рідних дядьків до трагедії родини сестри, пошук порятунку в сусідньому Донбасі. Усе це визначає адресата. Ним є загалом українець, зокрема український історик: «Ці мої спогади про трагедію голоду 1933 року я присвячую всім моїм рідним, а також і всім моїм односельцям, які на моїх очах вмирали від голодної смерті, яку спеціально організувала Москва для того, щоб зломити опір українського народу, який не хотів прийняти советську владу. Тож нехай буде вічна й незабутня пам'ять всім моїм рідним і всім землякам на віки вічні. Тим, що спричинили той голод, нехай буде на віки ганьба і сором. А наші українські історики повинні записати цю трагедію українського народу великими літерами в історію» (Макогон, 1983: 14).

Натомість англійський переклад не є буквальним відображенням першотвору, оскільки має інших адресатів. Першим є світова громада, перед якою українці прагнули презентувати себе як націю з власною історією та культурою. Другий – це власні нащадки, народжені поза межами України. Як правило, етнічні українці Канади, Австралії, Америки в четвертому та п'ятому поколінні володіли англійською краще, ніж українською. Переклади українських емігрантів мали на меті сформувати зв'язки з культурами англomовного світу, а також сприяти піднесенню культурного рівня власне етнічних українців.

Англomовному світу через переклади передається те, що його може найперше зацікавити. Тож переклад П. Макогона «Свідок» (*Witness. Memoirs of the Famine of 1933 in Ukraine by Pavlo Makohon*) цікавий **на концептуальному рівні** – через викриття Радянського Союзу як тоталітарної держави, засудження геноциду українського народу як злочину проти людяності. **На мовному рівні** – перекладацькі проєк-

ції реалізуються через передавання мовної картини світу автора мемуарної прози.

Відкрити причини голоду 1932–33 року перед світом – це і є головна мета перекладу, як зазначено на початку спогадів: «1933... In that year famine raged over Ukraine destroying in its wake the village of Troietzk in the Dnipropetrovsk region, where I was born. During that year I saw my family and the people of my village starve to death. I watched them hurled onto a cart and driven away and throw into a pit like dogs. These memoirs are dedicated to them. They are written so the world may know of this tragedy of the Ukrainian Nation – a tragedy unparalleled in History» (Макогон, 1983: 53). (1933 рік ... Того року голод вирував Україною, руйнуючи її село Троїцьке на Дніпропетровщині, де я народився. Протягом того року я бачив, як моя сім'я та люди мого села голодують до смерті. Я бачив, як їх клали на віз і відвозили до ями, до якої кидали як собак. Ці спогади їм і присвячені. Вони написані так, щоб світ дізнався про цю трагедію української нації – трагедію, якій немає аналогів в історії (переклад – М. В.)).

Інтертекстуально мемуари П. Макогона пов'язані з романом В. Барки «Жовтий князь», повістями для юнацтва В. Куліша «Пацани», Ольги Мак «Каміння під косою», Л. Бризгун-Шанти «Чорні хмари над золотистим полем». Це досягається через уживання відповідної лексики, зрозумілих для українців ідеологем і соціально-політичних реалій, таких як «опір українського народу», «советська влада», «кулаки», «активісти», «колгоспи», «бідняки», «колективізація», «викачка хліба», «тоталітарна машина». На увиразнення цієї опозиції наводяться діалоги активістів і батька Павла Макогона.

Проте найяскравіше насадження чужого в Україні передається через іномовні вкраплення, зокрема російську мову. У такий спосіб автор мемуарів підкреслює, що для тогочасних селян Дніпропетровського регіону та Донбасу рідною була саме українська мова, але населення цілеспрямовано русифікувалося. Усе це автор утілює у діалогах і репліках своїх мемуарів так званих «нових господарів», зокрема активістів Т. Британа та росіянина уповноваженого Клочкова, міліціонерів, дружини дядька Архипа. Їхнє мовлення передано через транслітерацію: «Павлик, а пачему ти такой невесьольий?», «Ребята, ану-ка абаждіте!», «Заберіте етіх бродяг», «Ах, ти падлец, ти куда удіраєш». Проте розмови основної маси населення в цих регіонах, якими мандрує головний герой, ведуться українською, про що автор мемуарів неодноразово наголошує, уживаючи такі оцінки, як «гарна українська мова».

У перекладі важлива сама постать свідка – автора мемуарів. Тому увагу зосереджено на сюжетній

ліній – подорожах Павла, що постає колективним образом українця. У перекладі часто замінені або переставлені цілі абзаци, розширені певні епізоди, уживаються описові звороти на пояснення лексики або відстані селищ чи станцій. Загалом пережиті й вимушені подорожі головного героя, в англomовному тексті чотирнадцятирічного юнака Павла, культурно близькі англomовному читачу, адже постають у стилі пригод сироти Олівера Твіста з однойменного роману Ч. Дікенса.

У мемуарах П. Макогона такі пригоди втілені в сюжетній лінії, концептуальними для якої є кілька епізодів: зображення дореволюційного села, примусове залучення селян у колгоспи, голод у селі, подорожі на Донбас через Ясенувату, Межове, Макіївку, Чистяково, Софіно-Бродську та повернення до рідного села Троїцьке. Розгорнуті сцени в перекладі покликані надати більше інформації англomовному читачу про самих українців, їхній побут і край.

Т. Черкашина слушно зауважила: «Ностальгією за минулим, українським життям були просякнуті не лише численні описи повсякденного родинного існування з його звичками, особливостями домашнього виховання та навчання, сімейними традиціями, а й ліричні пейзажні замальовки різних місцевостей, родинних садиб, внутрішнього інтер'єру тодішніх осель» (Черкашина, 2014: 155). Такий мотив дороги в перекладі більш конкретизований, бо для англomовного читача Україна – це невідомий край. Тому в перекладі детально роз'яснюється про побут різних верств населення тогочасної радянської України. Цей прийом дає змогу виразити, з одного боку, красу українського краю, а з іншого – його багатостраждальність. Тож контрасти постають через опозицію рай на землі/справжнє пекло. Одним із таких є опис степу з пшеницею, яким Павло повертається до рідного села: «Приїхав я на станцію Межова. Це був наш район, і до нашого села треба було ще йти тридцять кілометрів. Я вирішив йти не простою дорогою, яка вела до нашого села, а пішов степовими дорогами, маючи на увазі те, що колгоспні бригади вже працювали на полях. (...) Ішов я довго, часом присідав, натирав з колосків зерна й їв, бо був голодний. Часом здалека бачив на конях вартових, цебто ті, які наглядали, щоб ніхто «не розтасківав государственного імущества» (...) Я йшов і розглядав навколо широкі і багаті урожаєм наші рідні поля, які так гарно шелестіли розкішним колоссям» (Макогон, 1983: 37–38).

Золоте колосся (*golden ears*), сяючі широкі українські степи з урожаєм під сонцем (*the wide Ukrainian steppes shimmered with their magnificent harvest in the sun*) – це ті виразні зорові та смакові образи, що через емоції героя виражають любов до рідної землі. Крім того, через різні епізоди, що трапляються в житті

героя, розкривається й характер українців: нескореність, доброзичливість, гостинність, згуртованість, набожність, працьовитість. Ось із цих позицій англomовному читачу й пропонується з'ясувати: **чому українців морили голодом?**

Зрозуміти соціально-політичну дійсність того часу англomовному читачеві допомагають виноски, описові звороти і тлумачення. Зокрема, іномовні репліки або ж українською уточнюються як "Asked in Russian", "in fluent Ukrainian". Політична лексика переважно передається еквівалентом («машина» – "authorities"), калькуванням (радянська влада – "Soviet authorities"), транскодуванням (міліція – militia). Використовуються в перекладі мемуарів абрєвіатури, що подаються транслітерацією. Як і соціально-політичні реалії, перекладачка їх пояснює через описові звороти: **NEP ("New Economic Policy")**: Period in Soviet Union in which private property was permitted (1920–1928). (Період, коли в Радянському Союзі була дозволена приватна власність); **Kolhosp**: Collective farms run by the Communist Party in the Soviet Union. (Колгоспи (дослівно – колективні ферми), якими керувала комуністична партія в Радянському Союзі). Цікавим є пояснення ідеологеми «активісти», які займалися в селах вилученням хліба. Воно містить оціночне ставлення перекладача: **So-called "activist"**: terrorist groups used by the authorities to enforce their plans in the village. (Так званий «активіст»: терористичні угруповання, які використовуються владою для здійснення своїх планів у селі).

Для англomовного читача маркером культурної ідентичності українця стають любов до землі, прагнення незалежності й волі. Адекватність перекладу досягається через дотримання головної думки автора мемуарів про те, чому українці не хотіли вступати до колгоспів, а голод штучно організований супроти української нації. Усе це набирає в мемуарах гострої публіцистичності: «Це не бувало в історії злочинство, щоб свідомо мордувати голодовою смертю чесних людей за те, що вони любили і хотіли чесно працювати на власному шматку землі, бути незалежними. А до того вони почували любов до своєї української мови і до своїх звичаїв. Оце і вся провина

нашого Українця. Хто це розуміє і нарешті правдиво оцінить, отой деспотизм і закланий московський шовінізм, який прагнув і прагне (і то брутально!) поневолити не тільки Європу, а й цілий світ? Хто це збагне і врятує від такої загрози цілий світ? На це питання чесні люди світу поки що не мають відповіді, а загроза щодня надходить» (Макогон, 1983: 21).

З одного боку, тотальний злочин проти українського народу (*total of the Ukrainian people's crime*), смерть мільйонів від голоду (*millions of people by means of famine*), деспотизм (*despotism*), шовінізм (*Russian chauvinism*), поневолення, загрози для Європи і світу (*danger for not only Europe, but the entire world*), а з іншого – любов до мови, звичаїв (*they loved their Ukrainian language and tradition*), власної землі, прагнення незалежності (*they loved their country and wanted to work on their own land and be independent*). Як бачимо, компаративне зіставлення відображає бінарну картину світу й в оригіналі, і в перекладі мемуарів Павла Макогонна. Через неї, власне, і поставала колективна пам'ять про «советську владу» як таку, що цілеспрямовано нищила культурну ідентичність українців.

Висновки. У мемуарній прозі П. Макогонна тематизовано пам'ять про штучний голод 1932–33 в Україні. Така пам'ять у мемуарах автора формується через узагальнення пережитого, а також через усвідомлення значущості для українців певних вартостей і символів, зокрема таких як рідна земля, любов до України, мова, національні герої. Вони були маркерами культурної ідентичності українців зарубіжжя, які прагнули їх популяризувати перед світом.

Закономірно, що поява перекладацьких версій української мемуаристики є важливою культурною й історико-політичною подією, оскільки дає розуміння української культури, сприяє збагаченню міжнародної думки про українство, духовно-інтелектуальний простір української нації, її історію та травми у світовому контексті. Оскільки Україна є частиною цього світу, те, що відбувається в Україні, відгукується в усьому світі. Такою є позиція автора емігрантських мемуарів зокрема й активного світового українства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макогон П. Свідок. Спогади про голод 33-го року. Торонто, 1983. 43 с.
2. Черкашина Т. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія. Харків : Факт, 2014. 380 с.
3. Makohon P. Witness. Memoirs of the Famine of 1933 in Ukraine / translated by Vera Moroz. Toronto, 1983. 89 p.

REFERENCES

1. Makohon P. Svidok. Spohady pro Holod 33 roku [Witness. Memoirs of the Famine of 1933]. Toronto, 1983. 43 p. [in Ukrainian].
2. Cherkashyna T. Memuarno-Avtobiografichna proza XX stolittia: Ukrainska viziia [Memoirs-Autobiographical prose of the 20th century: a Ukrainian vision]. Kharkiv: Fakt, 2014. 380 p. [in Ukrainian].
3. Makohon P. Witness. Memoirs of the Famine of 1933 in Ukraine / translated by Vera Moroz. Toronto. 1983. 89 p.